

nummer
9080

Fris en blij magazine voor
Lochristi, Zaffelare, Beervelde & Zeveneken

Juni tweeduizendzeventien
Nummer 97

op de sofa bij
Prof Paul Verhaeghe
over borderline, depressie,
angst, gender...

Op de sofa

Auteur van verschillende boeken, waaronder het veelzeggende 'Liefde in tijden van eenzaamheid' en 'Het einde van de psychotherapie'.

Paul Verhaeghe

Professor Psychoanalyse

IN BELGIË NEEMT 1 OP 7 MENSEN ANTIDEPRESSIVA. BOEKEN EN MAGAZINES OVER BURN-OUT EN DEPRESSIE VERKOPEN ALS ZOETE BROODJES. HET LABELEN VAN MENSEN MET DEZE OF GENE DIAGNOSE NEEMT EEN HOGE VLUCHT. HOE DIT ALLES TE INTERPRETEREN, EN VOORAL: HOE ERMEE OM TE GAAN? TIJD DUS VOOR EEN BABBEL OP DE SOFA, BIJ DE VERMAARDE GENTSE GEWOON HOOGLERAAR PAUL VERHAEGHE.

ALS LESGEVER MET DERTIG JAAR ERVARING MERK IK VOORAL DE TIEN LAATSTE JAAR BIJ LEERLINGEN EEN TOENAME VAN SOCIALE EN PSYCHISCHE PROBLEMATIEKEN. AUTOMUTILATIE, BORDERLINE, AUTISME, GEOMPLICEERDE ROUW... HET IS NIET MAKKELIJK OM DE TIJD TE VINDEN EN DE MIDDELEN OM DAAR STEEDS GEPAST MEE OM TE GAAN. OF ALS LESGEVER DE NODIGE KENNIS OP TE DOEN...

Of de problematiek echt zwaar toegenomen is, is moeilijk te zeggen. Met de stijgende kennis ter zake, herkent men gewoon ook veel meer. Anderzijds is het ongetwijfeld zo dat sinds het invoeren van het Amerikaanse DSM-model (*red. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) men bij diagnosestelling veel vlugger tot labels komt. En vaak tot veel verschillende diagnoses bij één persoon. Deze Amerikaanse manier om de mentale toestand van iemand te beoordelen stoelt voornamelijk op een aantal criteria waarbinnen dan telkens ook nog enkele relatieve begrippen staan zoals 'veel', 'zelden', 'vaak'... - woorden die voor interpretatie vatbaar zijn, dat hoef ik je niet te vertellen. Om het concreet te maken: bij Borderline bv. heb je negen criteria; 'voldoe' je aan vijf van de negen, dan krijg je de diagnose 'borderline'. Je hoeft geen rekentalent te zijn om dan in te zien dat twee mensen het label 'borderline' kunnen krijgen, hoewel ze bv. maar één van de negen punten gemeen hebben. Begrijp je? Bovendien focust deze manier van het benaderen van ons (manco aan) psychisch welzijn vooral op symptomen en is er veel te weinig oog voor de onderliggende structuur van de psyche van de patiënt in kwestie.

U bedoelt?

Hoe meer labels, hoe meer behandelingen noodzakelijk worden. Concreet: des te meer farmaceutica, des te meer winst. In Amerika is er een grote lobbygroep dienaangaande en heerst het vrijemarkt-principe als nergens anders. Ook in de mentale zorg. Ons Europees

denken heeft op dat punt toch een heel andere traditie, en zelf behoort ik tot de zuil van de psychoanalyse, die gestoeld is op de inzichten van Freud en Lacan. Binnen onze visie zetten wij veel meer in op de basisstructuur van de mens, waaruit dan een problematiek kan volgen die zich mogelijk op veel manieren vertaalt, maar die au fond altijd terug te brengen is tot die oorspronkelijke, heel individuele (mentale) manier van in de wereld te staan.

En die is?

Je begrijpt dat het wat moeilijk is om dit alles binnen het bestek van een interview uit te leggen, maar ik zal de grondprincipes kort verklaren. In tegenstelling tot de heersende opvattingen waarbij men te pas en onpas, keer op keer alles biologisch, genetisch en neurologisch probeert te verklaren, gelooft de psychoanalyse veel meer dat iedere mens, ieder 'subject', au fond veel meer bepaald wordt door zijn medemens dan men aan wil nemen. Natuurlijk spelen de genen – bruine of blauwe ogen, dwerggroei of niet, erfelijke ziektes enz. – maar zoveel meer van onze persoonlijkheid wordt niet genetisch bepaald maar juist door de mensen waarmee je samenleeft en je omgeving. En de allerbelangrijkste mensen daarbij zijn – in de klassieke setting – uiteraard je ouders, je broers en zussen enz. En voor mensen die hieraan twijfelen, een heel simpel voorbeeld: het ligt genetisch vast dat we zullen sterven. Maar hoe, waardoor en wanneer... dat ligt niet in die genen besloten. Het

**Leren omgaan met
mislukking en met
niet alles kunnen
krijgen, is een van
de belangrijkste
doelstellingen van
opvoeding.**

genetisch verhaal is trouwens zwaar overroepen, lees er de studie van Jim van Os over schizofrenie maar over na. Schizofrenie is ongeveer voor twintig procent erfelijk bepaald, daarover bestaat er een consensus. Dus, zegt Jim van Os, is schizofrenie voor tachtig procent psychosociaal bepaald – en dat wordt hoe langer hoe duidelijker. De meest recente stap in de genetica is trouwens spectaculair: de epigenetica heeft onomstotelijk aangetoond dat milieuinvloeden, bijvoorbeeld wat men (niet) eet of drinkt, bepaalde genen kan ‘aan’ of ‘uit’ zetten, en dat tot bij je kleinkinderen! Men heeft dat ontdekt door studie te doen bij de moeders van de hongerwinter, 1945, einde WO II, in Nederland. Als volwassenen hadden die veel meer diabetes en obesitas, als gevolg van het niet werken van bepaalde genen (die ze nochtans hadden, maar ze stonden op de ‘uit’-stand). Wat mensen meemaken schrijft zich dus letterlijk ook lichamelijk in – naast het vanzelfsprekender psychische. Om het samen te vatten: de rol die je ouders spelen bij je menswording of zoals wij zeggen ‘subjectwording’, is ronduit gigantisch. Sterker: je persoonlijkheid ‘ontleent’ je zowat integraal aan wat je van de ander aangeboden krijgt vanaf de eerste minuut van je geboorte, wat meer is: eigenlijk van voor je geboorte al. Een baby herkent de stem van de mama al vanuit de prenatale toestand, als embryo. Laat een baby via audio aan één tepel de moederstem horen, en aan een andere een andere stem, hij kiest voor de moederkant.

Dan kan je niet anders dan besluiten dat de moeder de allerbelangrijkste persoon is bij de vorming van onze persoonlijkheid?

Dat is juist. Al moet je tegenwoordig voorzichtig zijn met de term ‘moeder’: het gaat over wat men nu noemt de ‘primary caretaker’, de persoon die in je primaire levensbehoeftes voorziet binnen een liefdesverhouding. Dat kan ook een man zijn. Maar in de meeste gevallen is het nog altijd de moeder. Daarnaast wil ik nog een tweede nuance maken: een baby reageert natuurlijk op meer dan zijn moeder alleen en ook hoe die mama is, wordt uiteraard bepaald door haar man, de mensen, de andere kinderen... waar zij mee omgaat. Alles speelt zich dus af binnen ruimere menselijke ‘verhoudingen’, en daarbinnen heeft ook de baby zijn of haar plaats. We moeten ons dus hoeden voor wat men ‘mother blaming’ noemt: alles wat goed en kwaad is in de mens, is terug te brengen tot wat de mama al dan niet heeft aangebracht. Zo eenvoudig ligt het niet natuurlijk. Maar binnen het bestek van dit interview wil ik het duidelijk houden, en toch besluiten dat heel veel van wie we zijn, aangereikt werd binnen de gezinssetting: de waarden, de handelingen, de manieren, de twijfels, de zekerheden... Vreugdes en verdriet ook, al dan niet bewust getoond of uitgesproken. Van infans en baby, over peuter en kleuter en zo verder: de hele tijd nemen we zaken op die de anderen ons aanreiken, of wijzen we ze af. Schrik

Als we niet behoedzaam blijven, worden we allen ‘vermarkt’ tot eigen ik eerst-mensen...

niet van de term, maar binnen de psychoanalyse noemen we dat: de aliënatie. Letterlijk: je vervreemdt je aan de ander. Om het populariserend te zeggen: je ontleent je identiteit aan ‘vreemde’ anderen. Maar gelukkig zijn die zogezegde ‘vreemden’ heel vaak mensen die je heel erg liefhebben. Indien dat niet het geval was, hoef ik er geen tekening bij te maken: dan dreigt er een hele zware problematiek in het leven van het kind.

Met respect, maar zo voelt het toch niet? Ik maak toch mijn eigen keuzes? Ik ben toch een persoon met een eigen ik, heel diep van binnen?

Ik begrijp wat je zegt, en het is een beeld waar we allen maar al te graag aan vasthouden. Ik, Paul, jij, Luc, wij allen zijn mensen uit één stuk. Helaas is de realiteit helemaal anders. Wij zijn juist allen verdeelde mensen, omdat we verschillende identiteitslagen bezitten die telkens teruggaan op beelden die door verschillende anderen aangeboden werden. We zijn allen – de woorden klinken wat hard bij gebrek aan beter – het ‘product’, het ‘resultaat’ van wat zoveel anderen in ons leven ons al dan niet hebben gegeven: ma, pa, broer, zus, grootmoeder, grootvader, onderwijzer, onderwijzeres, trainer, lief, man, vrouw... En daardoor ben ik zoon, broer, vader, hoogleraar, vriend, echtgenoot, minnaar – die veelheid aan identiteiten schuiven over elkaar heen en zo zorgen ze voor de nodige botsingen. Dat is de verdeeldheid waar we allemaal mee te maken hebben. Daarmee leren omgaan is niet eenvoudig, en voor sommigen onder ons, door wat ze meegemaakt hebben, nog veel moeilijker. Precies dat zien we terugkeren bij psychisch leed: niet op een goede manier kunnen omgaan met onze verdeeldheid.

Klinkt toch weinig opbeurend? Waar zit mijn eigen inbreng dan? Ik heb toch echt het gevoel zelf dingen te kunnen realiseren? Anderen echt te kunnen liefhebben? Niet zomaar een mozaïek van stukjes van anderen te zijn?

Dat zeg je ook terecht. Je kan inderdaad veel betekenen voor anderen en liefde is daarin inderdaad heel belangrijk. Essentieel daarbij is, dat in de ontwikkeling van het kind, ook de ruimte komt voor een tekort en zelfs voor mislukking. Juist dat tekort is noodzaak om mens te worden. Klinkt raar, waarschijnlijk, maar wij als volwassenen beseffen uiteraard dat we sterfelijk zijn, dat we heel ons leven lang tekorten ervaren die we op willen vullen, maar voor een baby voelt het eerst toch aan alsof al zijn of haar noden door de mama ingelost kunnen worden. Je hebt zelf kinderen? Welnu dan, dan weet je dat er plots een neen-fase komt, de kopigheidsfase, en wat later de uitputtende waarom-fase, waar werkelijk geen einde aan komt. Heel belangrijke momenten in de ontwikkeling van het kind, want daarmee lijkt het op zoek te gaan naar de bevestiging van een tekort, ook bij die mama die ooit voelde alsof ze de invulling voor alle noden was. Op dat moment krijgt een kind de kans

Ik heb nog een veel grotere zorg, de olifant in de huiskamer die niemand wil zien: de opwarming van het klimaat.

Er gaat een helende kracht uit van het vrij en heel ongeremd uit kunnen spreken **van wat iemand bezighoudt.**

om te leren omgaan met het feit dat niet alles ingevuld wordt, dat ouders ook falen, en dat het zelf later ook niet alles zal kunnen bereiken. Leren omgaan met mislukking en met niet alles kunnen krijgen, is een van de belangrijkste doelstellingen van opvoeding. Dat betekent ook leren omgaan met het verbod, en met afspraken, via taal en regels. Klassiek zullen Freud en Lacan dit plaatsen binnen wat het Oedipuscomplex werd genoemd: de vader heeft ook zijn rol te spelen. Lees: het kind moet loskomen van een alles bevredigende verhouding met de moeder en een eigen plaatsje gaan innemen in de verhouding tegenover andere anderen, andere kleuters, andere volwassenen. Op die manier wordt het kind iemand anders, 'zichzelf' in verhouding tot een aantal anderen voor wie het ook iets betekent. Het is net daarin dat je jezelf kan worden. Dat je zelf wat kan gaan betekenen voor de ander. Dat liefde zijn plaats zal krijgen.

En als je het tekort niet erkent? Als je blijft denken dat die zorgende persoon bij jou wél alles heeft, en alles bepaalt?

Dan krijg je een totaal andere problematiek, meestal psychose, met als twee polen een overvolle, de megalomanie (ik heb geen tekort) of de melancholie (ik ben volledig leeg, zelfs mijn lijf). Een dergelijke psychische structuur ziet alles tweeledig, dual: er is het ik en de Ander. Ik of de Ander, heel vaak. Denk aan paranoia: alles en iedereen is bedreigend want als je maar in twee 'termen' kan denken, ligt de volledige macht bij jou of bij de ander. Psychose is naast de perverse en de 'gewone' neurotische persoonlijkheid de derde psychische structuur die we binnen de psychoanalyse erkennen.

U behandelt alle drie deze 'structuren'?

Neen, alleen de neurotische, de 'verlangende' mens die worstelt met zijn verdeeldheid. De perverse – om heel kort te gaan: mensen zoals Dutroux die de regels wel kennen maar ze bewust verloochenen, zich 'erboven' wanen en zonder schuldgevoel hun eigen ding doen ten koste van anderen

– is niet echt behandelbaar in een therapeutische setting van één-op-één. Die mensen tref je trouwens ook meestal alleen maar in de forensische sector, als ze 'tegen de lamp gelopen zijn'. En psychotische patiënten verwijst ik door naar collega's die samenwerken met ziekenhuizen, want dat is wel nodig. Ik heb geen dergelijke samenwerking, dus vind ik het ook niet opportuun om psychotici op gesprek te nemen.

Wij hebben allemaal angsten, vermoed ik?

Angst is een fundamenteel gegeven bij de mens. Je wordt geboren en bent van seconde één afhankelijk van een ander. Dat brengt je meestal in een positie van zorgende liefde, maar onvermijdelijk ook een van macht. Gelukkig goed aangewend meestal, maar toch, je hangt van een ander af. En dus is onze eerste angst de angst dat die andere ons zal verlaten, er niet zal zijn als we die nodig hebben. Separatieangst is de menselijke basisangst. Daar bovenop kunnen zich nog veel angsten enten. En er kunnen in je leven dingen gebeuren waar je geen blijf mee weet: fysiek of verbaal geweld,

bepaalde gesprekken of handelingen die je niet kon plaatsen, daden die je zelf stelde ... Meestal kunnen we daar wel mee overweg, maar soms lopen we vast. En dan kunnen die psychische besognes zich lichamelijk vertalen, of in angsten, of in dwanghandelingen..., in van alles en nog wat dus. Zolang men daar geen al te grote last van heeft, doet men

uiteraard gewoon verder. Maar soms loopt het vat over, soms kan men niet meer voor- of achteruit. Men ontwikkelt bv. de gewoonte om tien keer terug te keren om te kijken of het vuur afstaat, men krijgt onverklaarbare buikpijn, men heeft de drang om steeds in de kijker te moeten staan, men ontwikkelt smetvrees, men durft niet meer buiten te komen, men wordt depressief... er kan zoveel gebeuren... Nagenoeg altijd ligt de oorzaak in de interacties met de omgeving, interacties met een geschiedenis. Denken dat psychofarma dat zullen oplossen, is echt wel heel naïef. Let op, ik beweer hier overigens niet dat psychotherapie de enige sector is die soelaas kan bieden bij deze problematieken. Hulp ligt nagenoeg altijd in intermenselijke verhoudingen en in de manier waarop we met ons lichaam omgaan, en dus zijn er ook andere pistes die helend kunnen werken: sporten bv. – maar met mate, de pijngrens zoeken heeft echt geen zin – of vriendschappen hun werk laten doen, kunst, meditatie, of in een andere dragende verhouding opgenomen worden, zelfhulpgroepen...

Maar toch: één op zeven mensen in België slikt antidepressiva?

Schrikwekkend hoog, dat aantal. Het zegt ook genoeg. Het is een teken van de tijd: maak een diagnose, verstrek zorg in de vorm van medicatie, verminder het symptoom en klaar is kees. In een aantal gevallen is het symptoombestrijdende effect zeer hoog, bijvoorbeeld angst kunnen we zeer goed onderdrukken. Anti-depressiva werken rond-uit slecht. Psychotische symptomen zoals hallucinaties en wanen kunnen medicamenteus ook goed aangepakt worden. Maar in alle gevallen hebben die medicijnen ernstige tot zeer ernstige neveneffecten en geen enkele ervan werkt genezend. Er wordt nog altijd veel te weinig ingezet op spreken en luisteren, op het uitspreken van de problemen. De mensen die kans geven bij iemand te gaan die echt en totaal onbevooroordeeld naar hen luistert. Je houdt het niet voor mogelijk hoe bevrijdend dat op zich al werkt, als mensen in wat ik noem een 'dragende' verhouding zichzelf kunnen uitspreken en zijn.

Klinkt bijna als de biecht spreken...?

Er is een gelijkenis, dat is waar. Ook daar zal het vaak gevoeld hebben als een bevrijding. Maar toch, aan de andere kant zat dan de pastoor die de normen voorhield van hoe het dan wel moest zijn, en vooral: wie de biecht sprak, wist wat hij ging zeggen. Dat is in therapie net niet het geval. Veel mensen weten juist niet wat hen overkomt. Iemand vreest

voortdurend iemand te hebben aangereden... iemand verlamt soms letterlijk zonder medische oorzaak... iemand durft niet meer onder de mensen te komen... Als je al deze mensen lang genoeg de kans biedt hun verhaal te vertellen, verdwijnen de symptomen heel vaak vanzelf en komen er andere problemen naar boven, die te maken hebben met hun verdeeldheid. Er gaat een helende kracht uit van het vrij en heel onge-reemd uit kunnen spreken van wat iemand bezighoudt. Want voor alle duidelijkheid: al uw 'troubles' zijn au fond ook de mijne. Wij allen, zijn verdeelde mensen, en we lopen allemaal wel eens tegen onze grens aan, tegen onszelf of tegen anderen... De ene zal proberen nog heel erg in te zetten op de bevestiging van anderen, op het geven van zorg, de andere zal net focussen op afstand houden. Het leven blijft een leren omgaan met de verhouding tot de andere mensen. We worden geboren in een verhouding om het zo te zeggen, met ma en pa, maar ook ons hele verde-

re leven is in essentie leren omgaan met anderen en... met onszelf. We verlangen ons hele leven op een of andere manier ons wezenlijk tekort op te vullen via de ander. Maar dat is nooit volledig mogelijk. Het dichtste komen we daarbij wanneer we onszelf – samen met anderen – realiseren in liefde. De liefde die we allen voor het eerst ervaren in het samen-zijn met de zorgfiguur en in uitbreiding met alle andere mensen die we later tegenkomen en met wie wij liefde delen. Daarin ligt de

blauwdruk van wat als mens mogelijk wordt. Binnen die aanvaarding van het tekort, van het daaruit volgende verlangen, van de – weliswaar nooit helemaal vervullende – liefde ligt de kans tot creativiteit. Die leidt tot kunst, wetenschap, geloof of andere eigen zingeving...

Goed en kwaad? Ethiek?

Een goede leidraad daarbij vind ik de stelling van de Amerikaanse filosoof John Rawls zoals verwoord in zijn 'veil of ignorance': denk een maatschappelijke systeem uit waarbij je als bedenker nooit weet welke positie je erin zal bekleden. Concreet: je weet niet of je bankier zal zijn, mijnwerker, werkgever dan wel werknemer, zwart of blank, man of vrouw, of wat dan ook... Als je vanuit die 'onwetendheid' een systeem bedenkt, zal dat een goed en eerlijk systeem zijn, immers, je weet niet waar je zelf terecht komt. Lijkt inderdaad wat op de gouden regel: doe aan een ander niet wat je niet wil dat je zelf wordt aangedaan. Maar ethiek funderen is en blijft een heel moeilijk gegeven, en de laatste jaren ben ik er steeds meer van overtuigd geraakt dat de basis van onze ethiek – en je zal

Wij allen zijn mensen uit één stuk? Helaas is de realiteit helemaal anders: wij zijn allen juist verdeelde mensen.

Lacan & Freud

schrikken – heel erg biologisch is. We zijn in wezen een sociale diersoort, die het in zich heeft dat ze niet tegen onrecht kan, die inzet op het delen en op de anderen, maar terzelfder tijd ook een egocentrische, ‘nemende’ tendens bezit. Het is de maatschappij die bepaalt welke kant het opgaat. En het is net daarin dat de mens zich natuurlijk heel erg onderscheidt van alle andere ‘soorten’: de mens kan zelf zijn omgeving, sociale context bepalen. Hierin schuilt dan de opdracht blijvend in te zetten op een goed evenwicht tussen het individualistische en het sociale, het gevende en het nemende, want beide zitten in ons wezen ingebakken. Op dat punt moeten we evenwel heel alert blijven, want de huidige tijd benadrukt slechts één tendens. Voorbeelden hoef ik niet te geven, die zijn legio, het is overal ‘eigen ik eerst’. Voeg daarbij dat het politiek-economische neoliberalisme m.i. zo heel ver doorgedrongen is in alles wat ons voorgeschoteld wordt, dat de hele maatschappij door het competitieve element – the survival of the fittest, of the strongest, zeg maar – doordeesemd wordt. En dat hyper-competitieve element is net een uiting van het egocentrische dat naast het sociale ook tot onze wezenlijkheid behoort, maar dat nu alle exclusieve aandacht krijgt. En dat gebeurt zonder dat we er erg in hebben. Een voorbeeld? Hoe spreken we over een relatie tegenwoordig? We liggen goed ‘in de markt’. Hij of zij is een goede ‘partij’. Je moet jezelf goed ‘verkopen’ ... Het is heel belangrijk dus dat we allen heel waakzaam blijven t.o.v. wat ons nu vandaag eigenlijk opgelegd wordt. Het kan erop lijken dat het Westen zich bevrijd heeft van alle dwingende regels van politieke bestellingen, godsdiensten en nog dies meer, maar in dat vacuüm is het neoliberalisme binnengekomen, en we worden allen ‘vermarkt’ tot eigen ik eerst-mensen als we niet behoedzaam blijven. Dat in combinatie met de nieuwe sociale media die contradictorisch juist vaak heel weinig echt menselijke nabijheid mogelijk maken, en je begrijpt dat onze tijd heel wat uitdagingen stelt aan ons. Facebook biedt mogelijkheden, jazeker, maar we moeten als mens toch vooral elkaar écht opzoeken, niet alleen in de digitale media.

Deze beide thema's zijn uw grootste zorg?

Er is er nog een veel grotere, de olifant in de huiskamer die niemand wil zien: de opwarming van het klimaat. Een aantal collega's van andere faculteiten zijn daar zeer goed in onderlegd, en als ik naar hen luister, dan is het echt schrikken. Aan de snelheid waarmee de opwarming nu plaatsgrijpt gaan we regelrecht naar een allesomvattende ramp. Welke vorm die zal aannemen, is onduidelijk. Als plots de golfstroom van richting zou veranderen – niet ondenkbaar – dan kan er op vijf jaar tijd pakijks tot in het zuiden van Frankrijk liggen. Wat nu wel duidelijk is, is dat de leefwereld van onze kinderen en kleinkinderen er helemaal anders uit zal zien. Ook

daar moeten we onze verantwoordelijkheid nemen, en wel dringend, en dat gebeurt nauwelijks en bovendien veel te traag.

Tot slot, ik spreek met een professor psychoanalyse, in de traditie van Freud, en we hadden het nog niet eens over seksualiteit. Dat moet verbazen.

Er zijn zoveel aspecten aan het mens-zijn, en dat is er een van. Je kan natuurlijk de waarde van seksualiteit niet ontkennen, maar het zal wel duidelijk blijken uit dit interview dat er bij ons, mensen, nog zoveel meer speelt. We hadden het ook nog over de kracht van de psyche kunnen hebben, het ongelooflijk grote effect van placebo's... of over hoe erg de maatschappij op ons kan wegen, denk bv. aan het gepropageerde schoonheidsideaal waaronder zoveel mensen lijden, anorexie en boulimie... er is nog zoveel ...

Maar u zal niet ontkennen dat voor velen Freud toch vooral gelijkgesteld wordt met een denkpieste die seksualiteit heel centraal stelde? Op dat punt is er overigens in de maatschappij heel wat in beweging waar Freud nog geen vermoeden kon van hebben: de genderproblematiek bv.

Nu snijd je een heel groot thema aan. Ik geef daar een semester lang college over aan onze laatstejaarsmasters psychologen. In een notendop toch dit: de mens is biologisch man of vrouw. Dat is zijn of haar sekse. Maar hoe men zich voelt, welke rol men op wil nemen, is wat men ‘gender’ noemt. Vroeger leken die twee zaken naadloos op elkaar aan te sluiten, maar dat is lang niet meer het geval. Bovendien speelt nog een derde factor: de partnerpreferentie, met wie men door het leven wil gaan: man of vrouw. Dit alles leidt tot zoveel mogelijkheden voor de moderne mens, dat het op dat terrein echt zoeken is voor velen. Vroeger was het eenduidiger én verplicht, nu liggen voor de opgroeiende mens veel meer mogelijkheden open. En dat zorgt voor veel mogelijkheden maar ook voor veel vertwijfeling. De problematiek van de transgenders en transsexualiteit heeft daar ongetwijfeld ook mee te maken. Deels kan dat verklaard worden vanuit de hormonenhuishouding van het embryo, maar ook hier geldt dat maar voor een beperkt percentage, en dan nog alleen bij mannen die vrouw willen worden. Ook hier speelt er dus meer dan het louter genetische, hormonale, biologische... en zo zijn we weer aan het begin van ons interview: onze verhouding tot onszelf en de medemens, tot ons lichaam enz. is wezenlijk belangrijk voor ons, mensen.

Heel erg bedankt voor dit interview.

Graag gedaan.